

BERLINER BEITRÄGE ZUR SKANDINAVISTIK

Titel/
title: *Grenzgänger*
Festschrift zum 65. Geburtstag von Jurij Kusmenko

Autor(in)/
author: Inger Zachrisson

Kapitel/
chapter: »Nordiskt – samiskt – internationellt. Nätverk över Östersjön«

In: Hornscheidt, Antje/Kotcheva, Kristina/Milosch, Tomas/Rießler,
Michael (Hg.): *Grenzgänger. Festschrift zum 65. Geburtstag von
Jurij Kusmenko*. Berlin: Nordeuropa-Institut, 1. Auflage, 2006

ISBN: 3-932406-24-9
978-3-932406-24-9

Reihe/
series: Berliner Beiträge zur Skandinavistik, Bd. 9

ISSN: 0933-4009

Seiten/
pages: 356–367

Feste URL: [<http://edoc.hu-berlin.de/...>]

© Copyright: Nordeuropa-Institut Berlin sowie die Autoren

© Copyright: Department for Northern European Studies Berlin and the authors

Diesen Band gibt es weiterhin zu kaufen. This book can still be purchased.

INGER ZACHRISSON:
Nordiskt – samiskt – internationellt.
Nätverk över Östersjön

Titeln ovan skulle kunna syfta på Jurij Kusmenkos liv och verksamhet. Men nu gäller det istället vikingatid, framför allt 900-talet.

År 1999 kontaktade Jurij Kusmenko mig. Han och hans student Michael Rießler hade gjort jämförande studier mellan samiska och nordiska språk, och kommit fram till att samiska språk påverkat nordiska ända ner i Uppland och Trøndelag, före vikingatid. Men de fann inget stöd för någon samisk närvaro i äldre tid så långt söderut i den litteratur som de konsulterade – inte förrän de på nätet fann ett föredrag som jag hållit vid

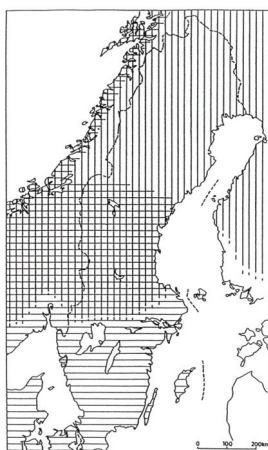

Fig. 1. Schematisk bild av utbredningen av samisk (lodräta) och nordisk (vågräta linjer) kultur ca 1000 e.Kr. (Efter ZACHRISSON: 1997a)

visar att samernas utbredningsområde låg mycket mera till söder än man tidigare antog, tjänar som arkeologisk bekräftelse för våra idéer.»

Därefter hade jag förmånen att bli inbjuden till det symposium som Jurij Kusmenko och hans institution ordnade 2003 vid Humboldt-Uni-

Tromsø universitet. Där framgår det att enligt nyaste rön samisk kultur under vikingatid och dessförinnan fanns i större delen av Mellanskandinavien, d.v.s. dagens Sydnorge och Mellansverige, vid sidan av den alltmer dominanta, nordiska. Rönen utgår framför allt från arkeologiskt material men också från historiskt och språkligt (fig. 1).¹

Så här formulerade Jurij Kusmenko det i brev till mig 2002: »Då jag 1985 skrev för första gången om ett möjligt samiskt inflytande på svenska och norska dialekter ... skrev jag, att det måste finnas mera drag i nordiska språk som kunde ha kommit från samiskan. Men då var det bara en intuition. Nu är jag säker på att nästan alla drag som skiljer de nordiska språken från alla andra germanska språk har en samisk härkomst. Och dina studier, som

1 ZACHRISSON: 1999 samt i den tvärvetenskapliga publikation som utgör slutresultatet av det Sörsamiska projektet, ZACHRISSON: 1997a. KUSMENKO: 2000; 2001; 2002; 2003. Se också KUSMENKO och RIEßLER: 2000 och RIEßLER: 2000. Jfr STRADE: 1997.

versitet i Berlin. Jag talade om samisk-nordiska kulturkontakter i Mellanskandinavien under tiden närmast före vikingatid, 600–700-talen e.Kr. (vendeltid), utifrån det arkeologiska materialet, med tonvikt på Dalarna och Uppland.² I nedanstående bidrag går jag fram till 900-talet, vikingatid, och liknande samband mellan samer i Jämtland-Ångermanland och nordmän – eller främmande köpmän? – i Uppland.

Mellan vilka slags människor kan då för tusen år sedan så goda kontakter ha funnits, att de övertagit ord från varandras språk? Och på vilken nivå i samhället? Något slags gemensam värdegrund fanns uppenbarligen inom ett högre socialt skikt på 900-talet, ett ideal att leva upp till. I det här fallet mellan stormän i Jämtland-Ångermanland å ena sidan och på handelsplatsen Birka på Björkö i Mälaren å den andra. I deras gravar låg likartade bronsbeslagna bälten med väskor från Kamaområdet i norra Ryssland; sådana ingick i den internationella mansdräkten av hög status. Den ena samiska graven är från Långön i Ångermanland och >rent< samiskt område, och den andra från Röstahammaren i Jämtland, i området med både samisk och nordisk bosättning. Väskorna har troligen nått Röstahammaren och Långön via Birka, där liknande påträffats i flera gravar (se fig. 1, 2).³ Men det är viktigt att komma ihåg att Birka var en handelsplats med starka internationella kontakter och en egen kultur som skiljer sig från de omgivande bygdernas.

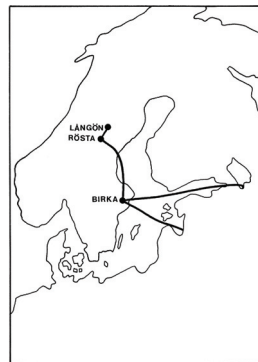

Fig. 2: 900-talsgravar med bronsbeslagna väskor och bälten från norra Ryssland, nämnda i texten (Renritning Bengt Händel)

² ZACHRISSON: 2004a. Jfr ZACHRISSON: 2004b.

³ Väskan från Röstahammaren känner vi bäst eftersom den inte hade bränts, som de andra. Jag har i ZACHRISSON: 1997a, 210, och tidigare betonat att olika inslag i grav IV bör tolkas som samiska, t. ex. svärdskaflen, vars ornamentik kan jämföras med samiska trumhandtag. Först nu har jag dock sett på gravfältet i sin helhet, och kommit fram till att det bör tolkas som samiskt, se ZACHRISSON: 2006.

Långöns gravar har jag bl.a. behandlat i 1997a, kap. 10.2., m.fl. ställen, och fått gehör för den samiska tillskrivningen av t. ex. WELINDER: 2003, 515–517, 527. Welinder tänker sig därtill möjligheten att samer ingick i hushållet på hovgården på Frösön, p.g.a. de många björnar som offrats på dess kultplats. Jfr NÄSSTRÖM: 1996.

Gravarna på Röstahammaren

Röstahammaren är en skogig udde i nordöstra Storsjön i Jämtland. Ca 20 gravar, högar, rösen och flatmarksgravar, är nu kända här, från 900–1000-talen. Rikast var mansgrav MIV, från 900-talets andra hälft. Mannen har begravts tillsammans med häst och hund. Han har burit bältet med väskan och fått med sig bl.a. silverinlagt svärd och spjut, yxa och sköld, hästutrustning och våg, samt jaktpilspetsar av järn och horn. Ett fragment av ett arabiskt silvermynt, präglat 943/944 e.Kr., ger en bakre datering.⁴

Röstahammarens gravar är rika. Västnordiska skrivna källor från tiden talar också om *finnkonge*, samiska stormän, »kungar«, som behandlades i paritet med de norska. Detta i sin tur bottnar i samernas och deras produkters stora ekonomiska och statusmässiga betydelse för de nordiska stormännen. Det utgjorde grunden för dessas livsstil. Samer anammade i sin tur drag i nordmännens aristokratiska livsföring; den samiska eliten var medlemmar i extensiva utbytesnätverk. Samernas magiska förmåga hade stor betydelse – den innebar också bot mot sjukdomar. Experter från samiskt håll var viktiga. Samer var också på ett annat sätt synliga i dåtidens nordiska samhälle, t.ex. genom giftermål, också på hög nivå; källornas uppgifter härom måste böttna i realiteter. Nordbor tog in mansnamnet Finn (den gamla, nordiska benämningen på en same) i sina högättade familjer. De mytiska släkträd som nordiska kungadynastier konstruerade, kunde ha en samisk anmoder eller -fader. Man levde i symbios.⁵

Röstahammaren och Birka-Mälardalen

Likheter finns också mellan Röstahammarens och Mälardalens gravar. På grav MIV fanns en rest sten; sådana är inte i övrigt kända från Jämtland. Däremot finns många i Sydsverige, t.ex. i Mälardalen, på mansgravar från yngre järnålder. Nordisk sed är också att lägga ner små balansvågar för att väga betalningssilver; sådana finns endast i högstatusgravar. Att lägga ner betalningssilver i form av myntfragment är likaså ett nordiskt drag. I en annan grav tycks en nordisk kvinna ha begravts tillsammans med en samisk man.

4 KJELLMARK: 1905; 1939; GRÄSLUND: 1996.

5 MUNDAL: 1996; 2004. Jfr ZACHRISSON: 1997a, 196 m.fl.

Men det finns också skillnader. I grav MIV på Röstahammaren låg skelettdelarna efter hästen ›skavfötters‹ med mannen. Det överensstämmer inte med nordisk sed under vikingatid sådan vi känner den från kammargravar i Birka och i Jämtlands (Gällö i Revsund), Medelpads och Ångermanlands bygder. Österut, i nomadiska kulturer i Ryssland, var oftast endast ett urval av hästens ben med.⁶

Hästen i Röstahammarens grav MIV tycks ha varit ett dragdjur. En dragkrok fanns, liksom i en annan rik mansgrav här (MIII), i Gällö och i några av Birkas gravar, troligen till slädar. Men enligt nordisk sed skulle en förnäm man begravas som ryttare, med sin ridhäst, sporrar och stigbyglar. De flesta av Birkahästarna tycks också vara ridhästar, medan kvinnan begravs med häst och vagn eller släde.

Intill grav MIII, fanns en särskild hästgrav. Den är exceptionell för svensk vikingatid. Från samiskt område är det däremot belagt att man längre fram i tiden för olika ändamål offrat häst på samma sätt som man offrade ren: i form av delar av djuret, eller att offerdjuret i sin helhet grävdes ner. Man kunde också gräva ner en död häst i jorden, för att guden Ruto, härskare över underjorden, skulle rida bort på den.⁷

Samiska kammar i Birka ...

Andra indikationer på kontakter mellan Birka och samiskt område, eller med samiska specialister, är de rikt ornerade hornföremål som påträffats i Birka. Det gäller framför allt vissa kammar av älghorn (fig. 3). De utmärks såväl av sin speciella slags bandflättningsornamentik som tekniken att färga in ornamentikens linjer för att framhäva mönstret, genom att fylla dem med harts.

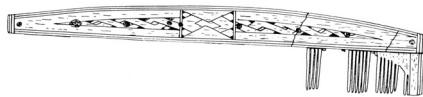

Fig. 3: Vikingatida kam av horn från Svarta jorden, Birka (Björkö), Uppland (Ur Statens historiska museums katalog)

Sådana kammar bör vara av samisk tillverkning. Både ornamentik och teknik har drag som utmärker samiska hornarbeten. Ornamentiken är främst geometrisk, med sicksacklinjer, paral-

6 Berit Sigvallius påpekar 1995 att alla hästarna från Röstahammaren var hingstar och anser att lämningar av två hingstar finns från MIV. För Ryssland hänvisas till Tamara Puškina, Department of Archaeology, Moscow State University, muntl. medd. 1990.

7 MEBIUS: 1968, 49, 54–55, 81–82, 103–129.

lilla linjer, kryssornamentik, speciella slag av bandflätning med jämnbredda, oornerade band och mellanrummen mellan dem betonade och dekorerade med streck eller trekantstick, punktornament och dubbla konturlinjer, timglasformer, m.m. Tekniken med hartsfyllda linjer finns dokumenterad i skriftliga källor om samers liv så långt tillbaka som dessa når. Olaus Graan beskriver på 1600-talet hur de gör inläggningar med svart färg, som de bränner av näver och sedan tuggar och lägger i de ränder som de har »grävt ut» med kniv.⁸

30 kammar från Birka (av totalt 325 st) är av denna typ, kallad A3. I såväl form, stil som dekor skiljer de sig markant från den stora mängden kammar här. A3-kammar anses ha tillverkats i Sverige-Norge ca 850–930/940. De återfinns också i andra vikingatida tätorter som Hedeby (Haithabu) i Schleswig, Staraja Ladoga i Ryssland och Sigtuna (Uppland). Vissa har djurhuvudformigt avslutade ändar, liksom den samiska väskbygel från övergången vikingatid-medeltid, som påträffats i Uppsala.⁹ De största kammarna är mer än 20 cm långa och har så grova tänder att de har föreslagits vara hästkammar. Men långt hår var ett av den germaniske furstens insignier, och kammar hade en rituell betydelse och en särskild kraft.

I en rad fångstmarksgravar, samiska gravar från sydnorska fjäll- och skogsområden från ca 600–1000 e.Kr. finns ett redskapsinventarium karaktäristiskt för en yrkeskombination av renjägare och kammakare: rasp – såg – liten skrapa, allt av järn. Dessa fjälljägare kan antingen ha varit

8 DUNFJELD: 2006. Jfr ZACHRISSON: 1997b, 269–277. Också Ann-Sofie Gräslund har muntligen föreslagit att A3-kammarna skulle kunna vara samiska.

I Statens historiska museums lappkatalog omtalas harts på ett antal kammar från Svarta jorden i Birka, inv. nr 5208: 573 (l. 25,5 cm), 576, 577, 579; jag har dessutom sett harts på nr 580, som är 22,2 cm långt. Nr 575, 588, 590 har så breda ornamentslinjer att också dessa bör ha varit fyllda med harts.

9 AMBROSIANI: 1981, 18 m.fl. På sid. 52 säger hon att det ej är orimligt att anta att pälsjägare och andra kunde ha fört mängder av horn till Birka, till den stora vintermarknaden t.ex.

Från 700-talets slut/800-talets början är tolv flätbandsornerade kammar från Hedeby. De är av renhorn, har hartsfyllning i linjerna och anses vara införda från Skandinavien, Ingrid Ulbricht muntl. medd.; jfr ULBRICHT: 1978. Hon kallar den aktuella typen för grupp 3.

För Staraja Ladoga se Olga Davidans arbeten, ref. hos AMBROSIANI: 1981, 38.

Kammen från Sigtuna framkom i ett lager daterat till 1010–1040, jfr BÄCK och CARLSSON: 1994, 61–70. I samma lager kom också en rikt flätbandsornerad hornsked och en helt flätbandsornerad liten hornplatta. – ZACHRISSON: 1997b.

›självständigt näringsdrivande‹ och ha omsatt torkat kött, renskinn, sen-tråd, kammar och andra hornarbeten i utbyte mot lyxvaror, eller ha haft nära kontakt med en storhövding i bygden och ingått i dennes redistribu-tiva system.

Några främst vendeltida gravar med liknande redskap finns också från svenska sidan, från Dalarna-Härjedalen-Jämtland-Hälsingland. Åke Hyen-strand har apropå gravar vid sjön Horrmunden i norra Dalarna frågat sig om inte horn som råvara varit alltför litet uppmärksammat. Många av redskapen härifrån är lämpade för hornarbete, det finns också bearbetat älghorn i gravarna, som han tolkar som samiska.¹⁰

Egil Mikkelsen ser organiserandet av massfångst av vildren i Dovre under vikingatid och medeltid som en eventuell samverkan mellan norr-män/samer. Gården Tofte, kungsgård kanske redan på vikingatiden, knyts hypotetiskt till massfångstanläggningen vid Einsethø och därmed också den fångststation som anlades på Tøftom. Kungen hade intresse av att skaffa sig varor som pälsverk, skinn och horn. Han kunde också mo-bilisera tillräckligt mycket folk för att kunna driva massfångst. Man kan inte utesluta att anläggningen och massfångsten vid Einsethø etablerades med hjälp av samisk specialistkompetens; anläggningen har en rad drag som återfinns i motsvarande anläggningar i samiska områden i norr. Skildringen av Svåse som var *finn* ›same‹, bodde i en gamme (kåta) och hade fått kungens tillåtelse att sätta upp sin gamme på eller vid Tofte, har betraktats som en indikation på samisk bosättning i Dovre under medeltid.¹¹ Vilka som anlagt de stora fångstgropssystemen från vikingatid/äldre medeltid i Jämtland och Härjedalen har diskuterats. Det har före-slagits att de främst varit knutna till bygderna, men i vissa fall är de äldre än dessa.¹²

10 Enligt CHRISTENSEN: 1985/1986; jfr ZACHRISSON: 1997a, 49. För hyveljärn av typ R. 416 funna i Sverige se SUNDSTRÖM: 1997. Till dessa kan läggas två från en fångstmarks-grav i Nansta, Forsa sn, Hälsingland, som också innehöll kamfragment (Statens historiska museum: 292II), samt två från Dalarna: ett från en fångstmarksgrav från Tran-strands sn, Vejsunds-fjärden vid sjön Horrmunden, samt ett från ett sammanblandat gravfyndskomplex från Mora sn, Kråkberg. Jfr HYENSTRAND: 1987, 132–133, 148.

11 MIKKELSEN: 1994.

12 Se *ibid.* Jfr ZACHRISSON: 1997a, 212, och VORREN: 1958; Vorren anser att fångst-groparna vid Dovre har en rad drag som återfinns i motsvarande anläggningar i samiska områden i norr, och att också vissa facktermer på detaljer i fångstgropar är samiska.

... och skedar?

Skedar med flätbandsornamentik längs skaftet är i Sverige huvudsakligen från sen vikingatid/tidig medeltid och funna i Mälardalen. De är troligen också samiska arbeten. Med säkerhet kan det sägas om skeden på fig. 4.¹³ På skedbladet finns en ›slingknut‹ (no. ›båndssløjfe‹), snarlik motivet på den kända samiska trumhammaren av horn från Øvre Rendal i södra Norge. Skedbladet är så plant, att man undrat om den och liknande skedar var gjorda för att ta smör eller honung med t.ex. Från senare tiders samiska kultur finns en intressant parallell: Man hade dels skopan som man åt och drack ur, dels ›baejje boerste‹, en liten plan sked att skrapa fett o.dyl. ur grytan med.

Uppgiften kommer från Maja Dunfjeld, dagens främsta kännare av sydsamisk ornamentik. Hon anser att också en flätbandsornamentik på horn med omväxlande breda och smala band som går över och under varandra, kombinerad med andra typiska element, bör vara samisk. Den uppträder på otvetydigt samiska föremål som trumhammare av horn, och på skedar från Birka och Sigtuna.¹⁴

I Mälardalen är hornföremålen i regel av älghorn, medan renhorn var det vanliga i Norge. Älghornsavfall finns från stadsområdena i Birka, Sigtuna och Staraja Ladoga. Älgben och delar av älghorn har påträffats i Birkagravar. Från Birka finns därtill ett stort älghorn, helt obearbetat, nedlagt intill huvudet i den s.k. älgmannens grav; över honom har lagts en offrad trä. Graven hör till de äldsta i Birka, från övergången vendel-/vikingatid. Den innehöll också sköld, spjut och pilar. De två männen har inte bott i Birka. Analyser visar nämligen att deras föda har varit terrestrisk (landbaserad), inte marint baserad som hos den övriga befolkningen i Birka; saltsjöfisk utgjorde en stor del av födan där. Den här graven är ett unikum. Kan mannen med älghornet ha

Fig. 4: Vikingatida sked av horn från Svarta jorden, Birka (Björkö), Uppland (Teckning O. Sörling)

¹³ ZACHRISSON: 1984; LINDBERG: 1989.

¹⁴ Det samiska namnet beskriver var på renens horn skedämnet togs. För ornamentik på skedar m.m. se DUNFJELD: 2006. – Ornerade hornskedar finns från såväl Svarta jorden som gravar i Birka.

varit kammakare (benämning på den som arbetar i horn) eller/och har älghornet varit rituellt nedlagt? Älghorn finns från samiska gravar i mellersta och norra Sverige, men de är från de första århundradena av vår tideräkning, och hornen ligger vanligen ovanpå gravarna.¹⁵

Det arkeologiska materialet från ett antal vikingatida handelsplatser anses tala för »kringsande hantverkare». Är det rimligt? Om vi istället kallar dem för »av kungen periodvis inkallade specialister» kanske vi ser på dem med andra ögon och de får en annan status.

Svärdet i Röstahammarens grav MIV

Åter till Röstahammaren. Den grav här som har tydliga etniska signaler är mansgrav MIV. Liksom vad gäller de stora samiska offerplatsfynden i norr ser vi här en blandning av östligt/samiskt och nordvästeuropeiskt/nordiskt. Till de östliga föremålen hör bälet med väskan. Bronsprydnader av östliga typer har åtminstone under tiden 800–1200 e.Kr. utmärkt samiska fornlämningar i norra och mellersta Skandinavien, till skillnad från nordiska.

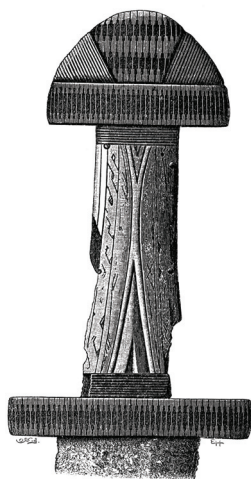

Fig. 5: Svärdskaulebeslag av horn från grav MIV på Röstahammaren, Jämtland, 900-tal

Till de samiska föremålen i grav MIV hör svärdskaulens två likadana plattor (fig. 5). De är av horn med geometrisk ornamentik: timglasformer, bandflätning och parallella linjer. Mönstret är fyllt med harts. Liknande timglasmotiv återfinns bl.a. på trähandtagen till syd-samiska ramtrummor.¹⁶ Det är säkerligen inte en slump att samisk ornamentik uppträder på svärdsfästet, utan ett medvetet val. Vikingatiden var en tid med starka symbolvärden.

Till de samiska föremålen i grav MIV hör svärdskaulens två likadana plattor (fig. 5). De är av horn med geometrisk ornamentik: timglasformer, bandflätning och parallella linjer. Mönstret är fyllt med harts. Liknande timglasmotiv återfinns bl.a. på trähandtagen till syd-samiska ramtrummor.¹⁶ Det är säkerligen inte en slump att samisk ornamentik uppträder på svärdsfästet, utan ett medvetet val. Vikingatiden var en tid med starka symbolvärden.

Vikingatida svärd är i Jämtland främst funna i fångstmarken, bl.a. i tre fjällgravar, varav en i ett rengärde. Såväl lägena som gravformerna under flat mark och olika typer av östliga pil-

¹⁵ HOLMQUIST-OLAUSON: 1990; ZACHRISSON: 1997a, 197–199, 221–224.

¹⁶ Ibid., 210, fig. 128–130.

spetsar talar för samisk tillhörighet.¹⁷ Detsamma gäller nuvarande norskt område. Åtskilliga av de ca. 3000 vikingatida svärd som är kända från Norge, de flesta troligen gravfynd, är funna vid ytterkuster och i fjäll, ända upp till Nordkap i norr, på platser där inte nordisk kultur då fanns.¹⁸

De skrivna källorna speglar också hur man såg på samer och svärd. De s.k. Ramstasagorna (nedskrivna under 1200–1400-tal) skildrar sex generationer män knutna till stormannagården Ramsta, belägen på en ö vid kusten av Namdalen, som då räknades som ett särskilt område mellan Nord-Trøndelag och Nordland. Äldst var Ulv den orädd, som med sin samiska hustru fick sonen Hallbjørn halvtroll (»halvtroll«, en som hade norsk far och samisk mor). Hallbjørns son Kjetil Høng möter finnkongen Guse: »Guse hadde eid det sverdet som het Dragvendil, og som var det aller beste av alle sverd. Kjetil tog dette fra den døde Guse sammen med pilene Flaug, Remsa og Fiva.« Dragvendil brukades senare av Kjetils son Grim Lodenkinn, och av Kjetils kusins sonson, den kände Egil Skallgrimsson.¹⁹

Skinn och horn – symbios

Röstahammarens gravar visar sig alltså tillhöra välbärgade samer, med nära kontakter med nordiska grupper. Mannen i grav MIV var inte vilken same som helst. Var han en *finnkonge*? Eller en nåjd, en schaman, som bältet kan peka på – kanske båda i förening. Och hade han kontakter med Birka? Var det utbyte/handel som hans välstånd grundade sig på? I så fall med vad – pälsvaror, tidens hårdvaluta? På 800-talet kan Birka ha varit platsen för den viktigaste pälsmarknaden i Östersjöområdet. Många av de finaste pälsverken var säkert samiska produkter. Mannen i grav MIV har fått med sig en kolv av horn i graven, d.v.s. en trubbig »pilspets«, bl.a. använd för att skjuta ekorrar i träd; ekorrskinn var det vanligaste pälsverket.²⁰

¹⁷ ZACHRISSON: 1997a, 214.

¹⁸ Professor Irmelin Martens (Oslo) föredrag vid arkeologiska institutionen, Uppsala universitet, 31. 10. 2002.

¹⁹ *Ramsta-sagaene*: 2002, 32, 34, 37.

²⁰ Tvär- och tveeggade pilspetsar var en östlig typ, utmärkande för samisk kultur i Norden, liksom kolvar av horn var det åtminstone under tidigmedeltid. Se ZACHRISSON: 1997a, 214–215, för bägge pilspetstyperna. ARBMAN: 1937, 12–17, framförde Birkas betydelse som pälsmarknad. För samerna och päls handeln se ZACHRISSON: 1997a, kap. 10.3.

Men han har också fått med sig åtta jaktpilar med spetsar av järn, var-av en tvåreggad, alla lämpliga för älgjakt. Skulle han också kunna ha varit involverad i hornhandel?

Det arkeologiska materialet visar vilka symbiotiska relationer som rådde mellan nordmän och samer under vikingatid. De skrivna källorna bekräftar bilden. Att språken påverkades åt bägge håll, ända ner i Uppland och Trøndelag i söder, är precis vad man skulle vänta sig.

LITTERATUR

- AMBROSIANI, Kristina: *Viking Age combs, comb making and comb makers in the light of finds from Birka and Ribe*. (= Stockholm Studies in archaeology; 2), Stockholm: 1981.
- ARBMAN, Holger: *Schweden und das Karolingische Reich. Studien zu den Handelsverbindungen des 9. Jahrhunderts*. (= KVHAA:s handlingar; 43), Stockholm: 1937.
- BÄCK, Mathias och Michél CARLSSON: *Kvarteret S:ta Gertrud 3. Stadsgårdar och gravar i Sigtuna ca 970–1100*. (= UV rapport; 1994: 60), Stockholm: Riksantikvarieämbetet, 1994.
- CHRISTENSEN, Arne Emil: »Reinjeger og kammaker, en forhistorisk yrkeskombinasjon?« I: *Viking* 49 (1985/1986), 113–133.
- DUNFIELD, Maja: *Tjaalehtjimmie. Form og innhold i sørsamisk ornamentikk*. Snåsa: Saemien sijte, 2006.
- GRÄSLUND, Ann-Sofie: »Kristna inslag i Jämtlands vikingatid«. I: BRINK, Stefan (red.): *Jämtlands kristnande*. (= Projektet Sveriges kristnande; 4), Uppsala: Lunne böcker, 1996, 21–44.
- HOLMQUIST-OLAUSSEN, Lena: »»Älgmannen« från Birka. Presentation av en nyligen undersökt krigargrav med människooffer«. I: *Fornvännen* 85 (1990), 175–182.
- HYENSTRAND, Åke: »Forntid i gränsland.« I: *Lima och Transtrand. Ur två socknars historia 2*. Malung: 1987, 109–166.
- KJELLMARK, Knut: »Ett graffält från den yngre järnåldern i Ås i Jämtland«. I: *Ymer* 25 (1905), 351–371.
- KJELLMARK, Knut: »Kring en gravplan. Något om gravskicket i Jämtland under vikingatiden«. I: *Fornvännen* 34 (1939), 35–44.
- KUSMENKO, Jurij: »Varifrån kommer konsonantförlängningen i öppen stavelse i svenska och norska dialekter?« I: KUSMENKO, Jurij och Sven LANGE (utg.): *Kors och tvärs i nordstiken*. (= Kleine Schriften des Nordeuropa-Institutes; 20), Berlin: Nordeuropa-Institut, 2000, 120–132.
- KUSMENKO, Jurij: »Den nordiska s(k)-formens uppkomst«. I: KUSMENKO, Jurij och Sven LANGE (utg.): *Nordiska språk – insikter och utsikter*. (= Kleine Schriften des Nordeuropa-Institutes; 24), Berlin: Nordeuropa-Institut, 2001, 124–139.
- KUSMENKO, Jurij: »Utvecklingen av suffigerad negation i urnordiskan«. I: KUSMENKO, Jurij och Sven LANGE (utg.): *Strövtåg i nordisk språkvetenskap*. (= Kleine Schriften des Nordeuropa-Institutes; 27), Berlin: Nordeuropa-Institut, 2002, 102–120.

- KUSMENKO, Jurij: »Der saamische Einfluß auf die skandinavischen Sprachen: Die Suffigierung des bestimmten Artikels und das *s*-Passiv«. I: URELAND, P. S. (utg.): *Convergence and Divergence of European Languages*. (= Studies in EuroLinguistics; 1), Berlin: Logos, 2003, 201–217.
- KUSMENKO, Jurij och Michael RIESSLER: »Traces of Sámi-Scandinavian Contact in Scandinavian Dialects«. I: GILBERS, Dicky, John NERBONNE och Jos SCHAEKEN (utg.): *Languages in Contact*. (= Studies in Slavic and General Linguistics; 28), Amsterdam: Rodopi, 2000, 209–224.
- LINDEBERG, Inga: »Löffel«. I: ARWIDSSON, Greta (utg.): *Birka. Undersuchungen und Studien 2. Systematische Analysen der Gräberfunde 3*. Stockholm: Vitterhets-, historie- och antikvitetsakademien, 1989, 135–136.
- MEBIUS, Hans: *Värrö. Studier i samernas förkristna offerriter*. (= Skrifter utgivna av Religionshistoriska institutionen i Uppsala; 5), Uppsala: Almqvist & Wiksell, 1968.
- MIKKELSEN, Egil: *Fangstprodukter i vikingtidens og middelalderens økonomi. Organiseringen av massefangst av villrein i Dovre*. (= Universitetets Oldsaksamlings skrifter. Ny rekke; 18), Oslo: Universitetets Oldsaksamling, 1994.
- MUNDAL, Else: »The Perception of the Saamis and their religion in Old Norse sources«. I: *Shamanism and Northern Ecology*. (= Religion and Society; 36), Berlin, New York: Mouton de Gruyter, 1996, 97–116.
- MUNDAL, Else: »Kontakt mellom nordisk og samisk kultur reflektert i norrøne mytar og religion.« I: KUSMENKO, Jurij (utg.): *The Sámi and the Scandinavians. Aspects of 2000 years of contact*. (= Schriften zur Kulturwissenschaft; 55), Hamburg: Dr. Kovač, 2004, 41–53.
- NÄSSTRÖM, Britt-Mari: »Offerlunden under Frösö kyrka«. I: BRINK, Stefan (red.): *Jämtlands kristnande*. (= Projektet Sveriges kristnande; 4), Uppsala: Lunne böcker, 1996, 65–86.
- Ramsta-sagaene*. Övers. av Liv Kjørsvik SCHEI, inledning och noter av Hermann PÁLSSON, Oslo: Aschehoug, 2002.
- RIESSLER, Michael: »Den suffigerade adjektivartikeln och andra »egendomligheter« i nordskandinavisk morfosyntax.« I: KUSMENKO, Jurij och Sven LANGE (utg.): *Kors och tvärs i nordstiken*. (= Kleine Schriften des Nordeuropa-Institutes; 20), Berlin: Nordeuropa-Institut, 2000, 78–85.
- SIGVALLIUS, Berit: *Röstahammaren. Osteologisk undersökning av skelettmaterial från Ås socken, Röstahammaren, Jämtland samt undersökning av två människoskelett från Mjärthögen, Formlämning 118, Lit socken, Jämtland*. (= Rapportserie från osteologiska enheten. Statens historiska museum, Stockholm, Osteologisk rapport; 1995:2), Stockholm: Statens historiska museum, 1995.
- STRADE, Norbert: »Det sydsamiske sprog«. I: ZACHRISSON, Inger et al. (red.): *Möten i gränsland. Samer och germaner i Mellanskandinavien*. Stockholm: Statens historiska museum, 1997, 175–185.
- SUNDSTRÖM, Jan: »Järnålder i fångstlandet«. I: ZACHRISSON, Inger et al. (red.): *Möten i gränsland. Samer och germaner i Mellanskandinavien*. Stockholm: Statens historiska museum, 1997, 21–27.
- ULBRICHT, Ingrid: *Die Geweihverarbeitung in Haithabu*. (= Die Ausgrabungen in Haithabu; 7), Neumünster: Wachholtz, 1978.

- WELINDER, Stig: »Christianity, Politics and Ethnicity in Early Medieval Jämtland, Mid Sweden«. I: CARVER, Martin (utg.): *The Cross goes North. Processes of Conversion in Northern Europe, AD 300–1300*. Woodbridge, Suffolk: York Medieval Press; Rochester, NY: Boydell & Brewer, 2003, 509–530.
- VORREN, Ørnulv: »Villreinfangst med fangstgjerder og fallgraver«. I: *Årbok for Norsk skogbruksmuseum* 1, 1954–1957. Elverum, 1958.
- ZACHRISSON, Inger: *De samiska metalldepåerna år 1000–1350 i ljuset av fyndet från Mörträsket, Lappland*. (= Archaeology and Environment; 3), Umeå: University of Umeå, Department of Archaeology, 1984.
- ZACHRISSON, Inger et al. (red.) *Möten i gränsland. Samer och germaner i Mellanskandinavien*. (= Statens historiska museum, Monographs; 4), Stockholm: Statens historiska museum, 1997a.
- ZACHRISSON, Inger: »Graverade ben- och hornföremål – en samisk specialitet redan under järnåldern?« I: ÅKERLUND, Agneta et al. (red.): *Till Gunborg. Arkeologiska samtal*. (= Stockholm Archaeological Reports; 33), Stockholm: Institutionen för arkeologi, Stockholms universitet, 1997b, 269–277.
- ZACHRISSON, Inger: »Mitt forskningsarbete för Samerettsutvalget.« I: *Seminar om sørsamisk forskning og undervisning 8–9 april 1999*. Senter for samiske studier, Universitetet i Tromsø, hjemmesider: <http://www.uit.no./ssweb/>.
- ZACHRISSON, Inger: »Samisk-nordiska kulturkontakter i Mellanskandinavien under 6–700-talen e. Kr. (vendetid) – utifrån det arkeologiska materialet«. I: KUSMENKO, Jurij (utg.): *The Sámi and the Scandinavians. Aspects of 2000 years of contact*. (= Schriften zur Kulturwissenschaft; 55), Hamburg: Dr. Kovač, 2004a, 9–16.
- ZACHRISSON, Inger: »Idre sameby – sydligast i Sverige.« I: *Idre sameby. Med historiska spår i framtiden*. (= Bokserie Gaaltije; 3), Östersund: Gaaltije, 2004b, 11–50.
- ZACHRISSON, Inger: »Väskan från Röstahammaren i Ås och gravfältets etniska tillhörighet«. I: *Formvannen* 101 (2006), 19–28.